

ХРОНІКА ПОДІЙ

Валерій Огороднік*

ПРЕЗЕНТАЦІЇ нових науково-документальних видань Галузевого державного архіву СБ України

В огляді йдеться про презентації нових наукових видань, підготовлених до друку співробітниками ГДА СБ України у 2009–2010 рр., що відбулися у квітні–червні 2010 р.

Ключові слова: документальна спадщина, архів, документи, репресії, терор, радянські спецслужби, ОУН(Б), УПА.

Згідно з чинним законодавством, на ГДА СБ України покладене завдання фондувати, зберігати та вивчати документальну спадщину органів державної безпеки радянської влади, якими були ВУЧК–ГПУ–НКВД–НКГБ–МГБ–КГБ. Виконуючи постанову, вже тривалий час працівники ГДА СБ України проводять тематичне опрацювання та науково-дослідницьку роботу з вивчення документів радянських спецслужб. Результат багаторічних пошуків підсумовується у статтях, бібліографічних довідках,

тематичних покажчиків, наукових та науково-популярних книгах і збірниках документів.

Впродовж 2009–2010 рр. наукові співробітники архіву підготували декілька цікавих видань. Зокрема, першою було презентовано книгу «Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України»¹. У збірнику подано документи, оригінали або копії яких зберігаються в ГДА СБ України. Упорядники — доктор історичних наук В. Даниленко й кандидат історичних наук С. Кокін, — здійснивши широку евристику архівних фондів, відібрали унікальні, донедавна суворо засекречені документи. Вони посилили аргументацію для підтвердження тези про глибоку обізнаність спецслужб у питаннях наближення світової війни та ймовірності нападу Німеччини на СРСР у червні 1941 р. Також ці матеріали відкривають широкі можливості щодо вивчення соціально-економічних аспектів передвоєнного часу, а водночас — нові сторінки національно-визвольної боротьби.

21 квітня 2010 р. в київській книгарні «Є» (вул. Лисенка, 3) відбулася презентація науково-популярної книги головного спеціаліста ГДА СБ України О. Пагірі «Карпатська Січ: військове формування Карпатської України»². Видання присвячене одній із малодосліджених сторінок історії нашої країни напередодні Другої світової війни — військовій формації Карпатської України. На основі широкого кола невідомих архівних документів і матеріалів О. Пагіря показав участь карпатських січовиків у захисті неза-

¹ Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України / Упор. В. Даниленко, С. Кокін. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 1311 с.

² Пагіря О. Карпатська Січ: військове формування Карпатської України: науково-популярне видання. – К.: Темпора, 2010. – 152 с.

* Огороднік В.Ю. — кандидат історичних наук, консультант Галузевого державного архіву Служби безпеки України.

Присутні на презентації науковці, журналісти, зацікавлені особи.

лежності своєї держави, відтворив передумови й окреслив основні етапи військово-організаційної розбудови зазначеного збройного формування. Також автор реконструював однострої, відзнаки та структуру «Карпатської Січі».

На презентації були присутні начальник ГДА СБ України кандидат історичних наук С. Кокін, викладачі Київського Національного університету імені Тараса Шевченка кандидати історичних наук І. Патриляк та А. Руккас, кандидат історичних наук, співробітник видавництва «Літопис УПА» М. Посівнич, керівник архіву Адміністрації Президента України О. Вовк, А. Гайдамаха, начальник наукового відділу ГДА СБ України кандидат історичних наук О. Іщук, співробітники ГДА СБ України, працівники книгарні «Є», представники видавництва «Темпора» та інші зацікавлені особи. У своєму виступі О. Пагіря розповів про історію створення книги, виклав власне бачення діяльності «Карпатської Січі», детально описавши події 1938–1939 рр. за допомогою слайд-шоу, а також відповів на численні питання.

Олександр Пагіря презентує книгу
«Карпатська Січ: військове формування Карпатської України».

3 червня 2010 р. у конгрегаційній залі Національного університету «Києво-Могилянська академія» (вул. Сковороди, 2) було представлено двотомний збірник документів «Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр.», підготовлений до друку співробітниками ГДА СБ України та німецькими науковцями³. На презентації виступили представник навчального закладу, упорядники видання — історик М. Юнге (Федеративна Республіка Німеччина) та начальник ГДА СБ України С. Кокін, співробітник посольства Німеччини в Україні, директор видавничого дому «Києво-Могилянська академія» В. Соловйова, відомі науковці — доктори історичних наук С. Кульчицький, С. Бі-

³ Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр. / Упор. Сергій Кокін, Марк Юнге. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – Кн. I. – 614 с.; Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр. / Упор. С. Кокін, М. Юнге. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – Кн. II. – 598 с.

Обговорення книги
«Великий терор в Україні. “Куркульська операція” 1937–1938 рр.».

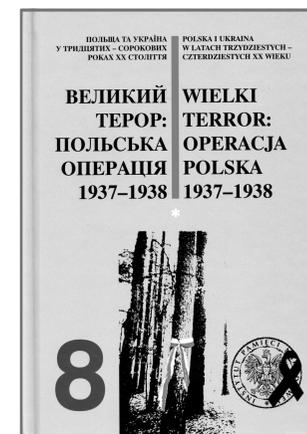

Присутні на презентації науковці, журналісти, зацікавлені особи.

локінь, В. Верстюк, В. Сергійчук, кандидати історичних наук В. Васильєв, Р. Подкур та ін.

Збірник документів висвітлює одну із головних складових «Великого терору» 1937–1938 рр. — масову репресивну операцію, що проводилася відповідно до оперативного наказу народного комісара внутрішніх справ СРСР М. Єжова № 00447 від 30 липня 1937 р. У книзі вперше опубліковано комплекс розсекречених архівних матеріалів ГДА СБ України щодо підготовки, перебігу, результатів та жертв цієї операції на території Української РСР. Документи розкривають механізм творення партійними та каральними органами масового терору та його соціально-політичну спрямованість проти населення України, яскраво ілюструють жорстокість режиму, адже зі 111 тис. заарештованих основну масу (понад 64 тис.) було розстріляно, решта майже всі загинули згодом у таборах.

7 червня 2010 р. науковий загал отримав черговий, уже восьмий, том (у двох частинах) українсько-польської видавничої серії під назвою «Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ ст. Невідомі документи з архівів спеціальних служб», який присвячено польській операції, проведеній радянськими органами державної безпеки в УРСР протягом 1937–1938 рр. Збірник документів «Великий терор: польська операція 1937–1938»⁴ став логічним продовженням згаданого вище українсько-німецького видання, присвяченого знищенню «куркульства». Як влучно зазначили його упорядники, ліквідація «українського куркульського елементу» зачепила й етнічно польське населення. Розпочата та керована радянським диктатором Й. Сталіним хвиля репресій охопила не лише «контрреволюційний та антира-

⁴ Великий терор: польська операція 1937–1938 (у двох частинах) / Ред. Єжи Беднарк та ін. – К.; Варшава, 2010. – 1982 с.

Олександр Іщук презентує серію книжок про невідомі сторінки з життя та долі провідних учасників національно-визвольного руху ОУН і УПА.

дьянський елемент», але й членів компартії, співробітників апарату безпеки та, звичайно, національні меншини «країни рад». Особливого удару було завдано по поляках, що проживали у Білорусії, Україні, багатьох містах Росії та навіть у Сибіру. Під час репресивної кампанії загинуло понад 100 тис. етнічних поляків. У восьмому томі видавничої серії за хронологічним і тематичним принципом опубліковано 203 документи ГДА СБ України. Відтепер ці розсекречені матеріали дають можливість зрозуміти мету, завдання і наслідки репресій проти громадян польської національності, що проживали на території УРСР.

10 червня 2010 р. у київській книгарні «Є» відбулася презентація трьох науково-популярних книжок та одного збірника документів, які були підготовлені співробітниками ГДА СБ України й опубліковані видавництвом «Літопис УПА» у 2009–2010 рр. На захід завітали близько 40 осіб, серед яких співробітник УІНП кандидат історичних наук Л. Онишко, кандидат історичних наук В. В'ятрович, громадські діячі, студенти. Першим увазі присутніх було запропоноване чергове видання з нової серії «Літопису УПА» — збірник документів «УПА і запілля на Північно-за-

хідних Українських землях. 1943–1945 роки»⁵. Упорядник тому В. Ковальчук розповів, що до нього ввійшло 226 нових, невідомих раніше документів керівництва ОУН(Б) на північно-західних українських землях, командування й підрозділів УПА-Північ та повстанського запілля, що діяли на північному заході, центрі, північному сході Волині та у Південному Поліссі (директивно-розпорядчі, виконавчі, процесуально-судові, обліково-статистичні, епістолярні матеріали). В. Ковальчук наголосив, що залучено матеріали не лише з ГДА СБ України, а й з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України і Держархіву Рівненської області, датовані 1943–1945 рр. Документальні матеріали збірника допоможуть науковцям висвітлити малознані сторінки українського визвольного руху середини ХХ ст., поглиблять розуміння багатограних і неоднозначних процесів новітньої історії.

Іншими презентованими виданнями стали науково-популярні книги В. Іванченка й О. Іщука, випущені видавництвом «Літопис УПА» у серії «Події і люди». Узавши слово, автори представили свою колективну працю «Життєвий шлях Галини Голояд — «Марти Гай»»⁶, де чи не вперше на основі архівних документів МДБ УРСР, збережених у ГДА СБ України, детально висвітлюється життя й доля цікавої письменниці та однієї з чільних діячок українського визвольного руху Галини Голояд («Марти Гай»). Дослідження доповнюють твори головної героїні, маловідомі фотографії та документи з архівів радянської держбезпеки.

⁵ УПА і запілля на Північно-західних Українських землях. 1943–1945 роки // Літопис УПА: Нова серія / Упор. В. Ковальчук. – К., Л.: Літопис УПА, 2010. – Т. 14. – 637 с.

⁶ Іванченко В., Іщук О. Життєвий шлях Галини Голояд – «Марти Гай». – Торонто; Л.: Літопис УПА, 2010. – 127 с.

Ще однією презентованою книгою стала індивідуальна наукова розвідка В. Іванченка про життя та долю Людмили Фої («Оксани», «М. Перелесник»; 1923–1950 рр.), котра під час Другої світової війни була одним з організаторів підпілля ОУН(Б) в м. Києві⁷. Автор показав, що навіть арешт органами НКДБ–МДБ і тортури не зламали її духу та не вплинули на рішучість боротися за незалежність України. Будучи завербованою як агент під псевдонімом «Апрельская» Л. Фоя виступила ключовою фігурою у протистоянні радянських спецслужб та служби безпеки ОУН(Б), зірвавши глибоку чекістську операцію з виявлення та ліквідації керівників організації на північно-західних українських землях. Одночасно автор показав Л. Фою

не тільки як умілу оунівську розвідницю, але й авторку цікавих літературних творів, уміщених у книжці. Без зайвих слів про постать Людмили Фої свідчить її героїчна загибель у нерівному бою зі співробітниками МДБ при порятунку пораненого товариша.

О. Ішук, представляючи свою книгу «Життя та доля Михайла Дяченка — «Марка Боєслава»»⁸, зазначив, що дослідження присвячене людині, в якій поєдналися і поет, і письменник, і один із провідних керівників та організаторів Карпатського крайового

проводу ОУН(Б). М. Дяченка у підпільному середовищі знали

⁷ Іванченко В. Квітка у червоному пеклі: життєвий шлях Людмили Фої. – Торонто; Л.: Літопис УПА, 2009. – 127 с.

⁸ Ішук О. Життя та доля Михайла Дяченка — «Марка Боєслава». – Торонто; Л.: Літопис УПА, 2010. – 139 с.

під літературним псевдонімом «Марко Боєслав». В його поетичних творах та оповіданнях простежуються мета й завдання українського визвольного руху середини ХХ ст. У книзі О. Іщука вперше оприлюднено раніше невідому інформацію про заходи радянських каральних органів із розшуку М. Дяченка, виявлену в ГДА СБ України.

На всі запитання учасників презентації, яких було чимало, автори надали вичерпні відповіді. Зокрема, М. Посівнич та В. Ковальчук розповіли про особливості збереженої документальної бази щодо діяльності Т. Бульби-Боровця на Волині та висловили сподівання, що у подальшому науковці зможуть зібрати, упорядкувати та видати відповідні документи окремою книгою. В. Іванченко повідомив про підготовку книги про Л. Фою та представлені в ній цікаві документи, а О. Ішук — про співпрацю з науковцями, зокрема під час роботи над фільмом

Представник видавництва «Літопис УПА» Микола Посівнич розповідає про видавничий потенціал та тематику нової серії «Літопису УПА» – «Події і люди».

про М. Дяченка у 2008 р. В. Ковальчук розповів про виявлений документ щодо участі кубанців в УПА в 1944 р., а М. Посівнич — про збір та систематизацію спогадів ветеранів ОУН і УПА, яку здійснює видавництво «Літопис УПА» та Центр досліджень визвольного руху (м. Львів).

Огородник В. Презентации новых научно-документальных изданий Отраслевого государственного архива СБ Украины.

В обзоре рассказывается о презентациях новых изданий, подготовленных к печати сотрудниками ОГА СБ Украины в 2009–2010 гг., которые состоялись в апреле–июне 2010 г.

Ключевые слова: документальное наследие, архив, документы, репрессии, террор, советские спецслужбы, ОУН(Б), УПА.

Ohorodnik V. The presentation of research and documental issues of Branch State Archive of Security Service of Ukraine.

This is brief review of presentation of new scholar works, prepared by personal of Branch State Archive of Security Service of Ukraine in 2009–2010, that took place in April–June 2010.

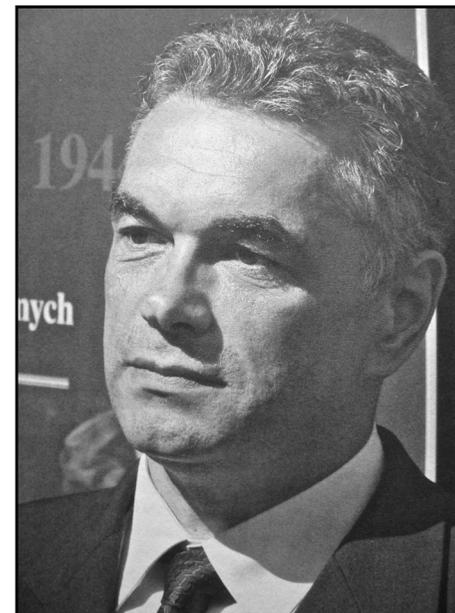
Key words: documentary heritage, archive, repressions, terror, Soviet secret service, OUN(B), UPA.

IN MEMORIAM

ПРЕЗЕС

Пам'яті ЯНУША КУРТКИКИ

... Квітень 2010 р. Ми разом із директором Галузевого державного архіву СБУ Сергієм Кокіним і працівником того самого архіву Петром Кулаковським стоїмо біля Інституту національної пам'яті Республіки Польща (ІПН РП) у Варшаві. Підходять наші польські колеги по спільній робочій групі. Ця група існує з 1996 р. і її основною роботою є підготовка видання «Польща та Україна у 30–40-х роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб». Надруковано вже вісім томів, у кожному з яких за традицією є вступна стаття, ніколи перед тим надруковані документи, довідковий апарат та все, чого вимагає канон такого роду видань. Серія наша, по суті, тримовна, себто тексти подаються українською та польською, а також російською мовами (остання — це мова переважної більшості документів комуністичної спецслужби). На теренах колишнього Радянського Союзу і колишнього європейського «соцтабору» це — наймасштабніший на

Януш Куртика. 2010 р.